

УДК 330.115

Журавка А.В.

к.е.н., доцент

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Московкін В.М.

д.г.н., професор

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна,

Океме Елеоджо

аспірант

Харківський національний університет радіоелектроніки

СУТНІСТЬ ПРОЦЕСІВ КООПЕРАЦІЇ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

У статті розглянуто поняття кооперації і виділено ті трактування, які найкраще відповідають парадигмі популяційної динаміки і розроблювальної нами концепції конкурентно-коопераційних взаємодій у соціально-економічних системах. На цей час накопичено значно менший обсяг знань, присвячений поняттю кооперації, у порівнянні з поняттям конкуренції. Справа в тім, що в основі досліджень ринкових процесів традиційно лежав процес конкуренції. Ця ситуація істотно не змінювалася в останні чверть століття. Для обґрунтування вищевказаного твердження проведено інформаційно-наукометричний експеримент у базі даних МАГАТЕ "INIS", що містить більш 2 млн. рефератів робіт з еколого-енергетичної і еколого-економічної проблематики, який показав перевагу робіт з моделювання конкурентних взаємодій в економіці в порівнянні з аналогічними роботами по кооперації в співвідношенні 3:1.

Ключові слова: кооперація, сучасна постнеокласична синергетична парадигма, парадигми популяційної динаміки, концепції конкурентно-коопераційних взаємодій у соціально-економічних системах.

Термін "кооперація" походить від латинського слова "cooperatio", що означає співробітництво, угода між двома і більш приватними особами, фірмами або державами про спільну роботу. Кооперація як метод координації

економічної діяльності суперечить конкуренції (competition), в умовах якої приватні особи, фірми або держави діють незалежно, а іноді прямо протилежно один одному. В усіх економічних системах діють обидва механізми; думки з приводу оптимального поділу функцій між ними досить суперечливі. У багатьох випадках фірми або країни кооперується в окремих сферах діяльності, наприклад, у сфері наукових досліджень або в прийнятті промислових стандартів, але продовжують конкурувати в інших областях, особливо в тих, що стосується збуту продукції. Спочатку термін кооперація відносили до добровільних товариств, що сприяли своїм членам у веденні господарства, промислу, дрібного виробництва і т.д. Однією з перших концептуальних моделей кооперації варто вважати модель чистої монополії Курно, запропонованої в 1838 р. Іншою моделлю кооперації є картель – таємна змова декількох фірм з метою одержання максимального прибутку. Розглядаючи конкуренцію і співробітництво (кооперацію) двох фірм на ринку одного товару (конкурентні моделі і стратегії Курно і Стакельберга, монополія і картель), В.І. Малихін [1] прийшов до висновку, що для споживача найбільш краща модель (точка) Стакельберга, у якій ціна товару щонайнижча, а обсяг випуску найбільший, і менш всього сприятлива ситуація монополії або картелю, в якій ціна товару найвища, випуск найменший, зате сумарний прибуток найбільший.

В епоху розвитку планової соціалістичної економіки формалізовані моделі кооперації виникали в задачах оптимізації народногосподарських планів і міжгалузевої кооперації (задачі лінійного і нелінійного програмування).

У цей же час у нас і на Заході розвивалися ігрові моделі кооперації: коаліції і прийняття рішень у групах, кооперативні ігри та ін. З цими моделями і концепціями зв'язані імена Ерроу, Дебре, Парето, Неймана, Моргенштерна, Морішими й ін. У працях вітчизняних вчених цей напрям досліджень знаходився в руслі теорії ігор, розроблюваної Воробйовим, Гермейером, Красовським, Моїсеєвим, Понтрягіним і їх учнями. Великий внесок у розвиток теорії економічної кооперації вніс М. Портер [2]. Він виділив чотири концепції корпоративної стратегії: керування портфелем цінних паперів,

реструктуризація, передача знань в іншу область, розподіл активів. Вони не носять взаємовиключного характеру і для їхньої реалізації потрібно диверсифікована компанія, що здійснює керівництво й організацію в різних галузях. Тут дуже важливий пошук умов для досягнення синергетичного ефекту, тому що можливі ситуації, коли витрати на кооперацію знищують прибуток. Проходження моделі спільних дій, відзначає М. Портер [2], вимагає наявності визначеного організаційного контексту, в якому заохочується зміцнення співробітництва дочірніх підприємств, тому що високоавтономні дочірні підприємства вороже відносяться до такого співробітництва.

Корпоративна стратегія, заснована на диверсифікованості видів діяльності, повинна будуватися з урахуванням критерію взаємовигоди, тому що дочірнє підприємство безперервно збільшує переваги від взаємодії з іншими підрозділами в середині корпорації.

Невдачі корпоративної стратегії призводить до того, що більшість диверсифікованих компаній може помилитися у визначенні умов, що дозволили б їм домогтися реального збільшення доданої вартості. У цілому М. Портер думає, що перехід від конкурентної стратегії до корпоративної є прогресивним явищем у сучасних умовах.

Важливо відзначити, що в останні десятиліття інтерес до корпоративних і коопераційних стратегій виник завдяки жорсткості міжнародної конкуренції. Цей інтерес уже давно перейшов у практичне русло. Так, конкуренція з боку США і Японії обумовила постійний процес інтеграції в Європі і розширення ЄС на схід. Світова економіка структурується на основі посилення діючих міждержавних регіональних блоків і створення нових економічних об'єднань. На рівні територіальних утворень в середині окремих країн для підвищення конкурентноздатності цих утворень в усьому світі створюються коопераційні територіальні інноваційні структури у виді технополісів, технопарків, наукоградів і т.д. Аналогічні структури створюються також і в прикордонних областях різних країн. Добре відомі приклади трансграничної кооперації в Європі у виді створення єврорегіонів. Цей процес вже охопив і Україну.

Створені єврорегіони "Буг", "Карпати", "Слобожанщина" і ін. На рівні створення окремих великих підприємств (корпорацій) коопераційний процес останнім часом прийняв глобальний характер у виді транснаціонального підприємництва.

Явище кооперації добре вписується в сучасну постнеокласичну синергетичну парадигму в економіці і лежить в основі синергетичного ефекту. Дійсно, суть такого ефекту полягає в погоджених коопераційних взаємодіях, що показав, задовго до класичних робіт Г. Хакена [3,4] та І. Пригожина [5-9] у синергетиці, російський економіст і соціолог А. В. Богданов [10].

Раніше ми відзначили, що традиційно конкурентна проблематика переважала над коопераційною. Це було характерно на класичному і неокласичному етапі розвитку економічної теорії, але зараз, у зв'язку з переходом до постнеокласної синергетичної економічної теорії, роль коопераційних досліджень буде різко зростати. Синергетичні аспекти в економічних дослідженнях розглядалися в роботах [11-15]. В останніх двох роботах мова йде про нову область економічних знань – економічної синергетики. Відзначимо, що В. Б. Занг [13] говорить про синергетичну економіку, що одне і теж.

Практика ведення бізнесу показує, що підприємства є не статичними, а являються динамічними об'єктами: вони створюються, розвиваються і згодом ліквідуються. До моменту їхньої ліквідації звичайно відбувається поступовий, еволюційний процес їхнього розвитку. Його можна описати одним циклом логістичної кривої. Однак нерідко, у сучасних умовах швидкої мінливості економічного середовища і глобалізації, відбуваються стрибкоподібні, революційні зміни. До таких змін можна віднести злиття, приєднання і поглинання підприємств. Ці процеси можна віднести до процесів коопераційних взаємодій, що у свою чергу обумовлені посиленням конкуренції. Відзначимо, що при злитті розвиток нового об'єднаного підприємства може описуватися новим циклом логістичної кривої. Крім злиттів, приєднань і поглинань спостерігаються також процеси розподілу, дроблення підприємств.

Це було особливо характерно для монополізованої промисловості постсоціалістичних країн на початку перехідного періоду. Усі вищевказані стрибкоподібні процеси в розвитку підприємств є одними із самих складних і маловивчених наукових явищ бізнесу [16]. У науковому менеджменті це явище одержало назву: трансформація. Вона представляє саме масове явище у світі бізнесу. По оцінках KPMG Corporate Finance, обсяг угод по злиттях склав 341 млрд. дол. у 1997 р., 544 млрд. дол. у 1998 р. і 798 млрд. дол. у 1999 р. [16]. на рівень 2002 р. зменшився до 432 млрд. і склав 464 млрд. дол. у 2003 р. Загальний обсяг заявлених і завершених угод зі злиття і поглинання (M&A) у світі в 2012 році скоротився на 4%, пише «Комерсант-Україна». Агентство Thomson Reuters підрахувало, що в усьому світі за останній рік було оголошено про злиття і поглинання на 2,4 трлн. доларів, що є мінімумом з 2010 року. Активніше за інші поводитися компанії із США, де економіка не так сильно відчуває наслідки європейської боргової кризи. Угоди за участю американських компаній склали 49 % від усіх угод M&A, європейських компаній – 28%. Однак зниження обсягу угод відзначається на обох ринках. У США було оголошено про угоди на 881 млрд. доларів (-8%), зниження у Європі склало 3%. Втім, у IV кварталі намітилося поживлення – загальносвітовий обсяг угод M&A склав 660 млрд. доларів, що на 15% більше, ніж у III кварталі і на 16% більше, ніж у IV кварталі 2011 року. Енергетичний сектор залишився в лідерах (19% усіх угод), як і фінансовий сектор (11%). Третє місце з часткою 10% посіла обробна промисловість багато в чому завдяки об'єднанню гірничодобувних компаній Xstrata і Glencore (на суму 46 млрд. доларів), про яке було оголошено в липні. Найбільшою угодою (55,3 млрд. доларів) стало не злиття, а поділ американського фармацевтичного холдингу Abbott Laboratories. В цілому обсяг угод з поділу компаній на частини або з виділення операцій в окремі структури склав 1,1 трлн. доларів – 47 % від загального обсягу угод M&A. Рекордна з 1992 року частка угод з поділу пояснюється прагненням компаній спростити корпоративне управління та підвищити ефективність. На ринках, що розвиваються, обсяг злиттів і поглинань скоротився на 16% (частка в

загальносвітовому обсязі – 12%). Лідером серед таких країн є Китай, компанії якого взяли участь у 37% угод M&A на ринках, що розвиваються. За Китаєм йдуть Південна Корея (з часткою 12%) і Бразилія (10%). Росія посіла четверте місце (9%) завдяки угоді між «Роснафтою» і BP на 54,5 млрд. доларів. Провідним фінансовим консультантом з угод M&A, як і в 2011 році, став Goldman Sachs. Він узяв участь у 393 угодах на 617 млрд. доларів. На другому місці залишився Morgan Stanley з 361 угодою (488 млрд. доларів). На третє місце після минулорічного сьомого вирвався британський Barclays. Характеризуючи рік загалом, Леон Сондерс Калверт, який очолює в Thomson Reuters управління з досліджень та аналізу банківської галузі в Європі, на Близькому Сході та в Африці (EMEA), заявив: «2012 рік став роком стагнації, тоді як минулий можна було чітко розділити на дві частини – позитивне перше півріччя і друге півріччя, на якому негативно позначилися події в Європі. Впевненість інвесторів є головною рушійною силою ринку M&A. І поки впевненість до них не повернеться, інвестбанки та фінансові посередники продовжуватимуть боротися за найменшу можливість заробити на ринку M&A».

Таким чином, процеси конкуренції і кооперації йдуть поєднано. Відзначається, що ринок злиттів і поглинань є циклічним, причому ця циклічність корелює з економічними циклами, властивими окремим країнам. Одна з причин бума злиттів – підйом фондового ринку на фоні жорсткої конкуренції. У зв'язку з вищевикладеним перейдемо до розгляду взаємозалежних конкурентно-коопераційних процесів у різних сферах сучасного бізнесу.

Економічна криза в Азії, що вибухнула в 90-х роках ХХ ст., позбавила північноамериканські і європейські автомобілебудівні компанії великих ринків збуту. Більш того, вони зіштовхнулися зі скороченням продажів на внутрішніх ринках після семи років підйому [17]. Наприкінці 90-х років у Європі урядові ініціативи по стимулюванню попиту на автомобілі себе вичерпали. Першими на собі це відчули автомобілебудівники Франції, де в 1997 р. було зафіксовано

19,7%-ве зниження продажів, що стало наслідком закінчення програми урядової допомоги наприкінці 1996 р. [18]. Якщо в 1997 р. у Європі було продано 13,4 млн. нових автомобілів [18], то в 1998 р. – тільки 13,5 [17]. І це був той максимум, після якого почався поступовий спад їхніх продажів. У зв'язку з цим стала впроваджуватися практика заміни старих автомобілів на нові з доплатою різниці. Нижче ми приведемо дані по європейському ринку автомобільної продукції [18] (табл. 1).

Таблиця 1.

Європейський ринок автомобільної продукції

		Обсяг поставок, од.,	Зміна частка поставок, %	Частка поставок, січень – грудень %	Частка поставок, січень - грудень (попередній рік) %
	Сумарний ринок	13410200	+4,8	100,0	100,0
Виробники	Група "Фольксваген"	2301822	+4,8	17,2	17,2
	Група "Фіат"	1597422	+11,6	11,9	11,2
	Група "Форд"	1507958	+1,7	11,2	11,6
	Група "БМВ"	821198	+1,9	6,1	6,3
	Всього японських	1552032	+12,4	11,6	10,8
	Всього південнокорейських	285847	+14,6	2,1	1,9
Ринки	Німеччина	3528200	+0,9	26,3	27,3
	Італія	2411900	+39,2	18,0	13,5
	Великобританія	2170200	+7,2	16,2	15,8
	Франція	1713800	-19,7	12,8	16,7
	Іспанія	1012100	+11,1	7,5	7,1
	Всього	10836200		80,8	80,4

Примітка: Група "Фольксваген" складається з наступних компаній: "Фольксваген", "Ауді", "Сеат", "Шкода", "Дженерал Моторс", "Опель", "Воксхолл", "Сааб"; Група "Фіат": "Фіат", "Ланчіа", "Альфа Ромео", "Пі-Ес-Ей Пежо", "Ситроен"; Група "Форд": "Форд", "Ягуар", "Рено"; Група "БМВ": "БМВ", "Ровер", "Мерседес-Бенц", "Вольво", "Тойота", "Хонда", "Мазда", "Міцубісі".

З цієї таблиці видно, наскільки монополізований був європейський ринок автомобільної продукції, де на частку чотирьох найбільших автомобільних груп

приходилося 46,4%, при цьому, ці групи утворилися в результаті злиття досить великих і відомих автомобільних компаній. Це відбувається, коли тверда конкуренція призводить до різних злиттів компаній, утворенню більш великих альянсів, тобто, у кінцевому рахунку, до кооперації. Нерівнозначні умови, що склалися на ринках Європи (насиченість ринку, згортання урядових програм підтримки автомобільної промисловості) і США, ініціювали процеси злиття компаній цих регіонів. Відома угода по злиттю німецької компанії "Daimler-Benz" з американською компанією "Crysler" з утворенням нової компанії "Daimler-Crysler" [17]. Отже, жорсткість конкуренції в автомобільній промисловості, що бореться з надвиробництвом, змушує багато компаній до прискорення переговорів по злиттю і союзів. По оцінках експерта франкфуртської фірми "Delbruck" Р. Халвера, в результаті злиття через десять років з 18 найбільших автомобільних компаній можуть залишитися тільки десять [17].

Аналогічна ситуація відбувається і на найбільших авіалініях. Так, США заявили про прагнення до безумовного лідерства в області авіації. Передбачається, що щорічні поставання в США літаків авіації загального призначення в найближчі 10 років досягнуть 10 тис. од., а через 20 років ця цифра подвоїться. До 2018 р. при збереженні ціни авіаквитка на нинішньому рівні на 50% скоротиться час польоту на надзвукових літаках на Далекий Схід і в Європу. До 2008 р. у США планувалось зменшити вартість польоту на 25%, а потім і на 50%. У найближчі 10 років коефіцієнт аварійності буде знижений у 5 разів, а через 20 років – у 10 разів [19]. Тим часом, нинішній стан авіаційної галузі в Росії об'єктивно не дозволяє відповісти на цей виклик. Можливий вихід Росія бачить у кооперації з Китаєм, який збирається вийти на авіаринок, тим більше, що корпорація авіапромисловості Китаю заявила про здатності забезпечити самостійне і при пайовій участі інших країн створення конкурентоздатних типів літаків. Важливим фактором для цієї кооперації є той факт, що авіапромисловість Китаю раніше створювалася радянськими фахівцями. Усе це промовляє на користь стратегічного партнерства двох країн. Експерти "Авіапрому" вважають, що і Росія і Китай найближчим часом можуть

створити авіаційний консорціум, що буде конкурувати з компаніями Boeing і Airbus Industry. В найближчі 15-20 років обсяг продажів цього консорціуму може досягти 4000 цивільних літаків загальною вартістю близько 400 млрд. дол., що складе 30-40% світового авіаринку. Цей консорціум повинен цілком забезпечити потреби азіатсько - тихоокеанського регіону в нових зразках авіатехніки, на частку якого приходиться більш 30% світових авіап перевезень [19]. За прогнозами вчених, основним показником конкурентноздатності літаків на світовому ринку в XXI ст. стануть прямі експлуатаційні витрати. Поки цей показник в переважній більшості визначається як відношення витрати палива на пасажиро-кілометр. Відповідно, чим нижче буде цей показник, тим дешевше стане вартість авіаквитка.

Також як і на автомобільному ринку Європи, в цьому регіоні світу йдуть процеси прискореної концентрації банківського капіталу. Наприклад, в Іспанії перегрупування семи найбільших банків привело до формування трьох банківських груп [20].

Ще наприкінці 80-х років у Франції на частку п'яти найбільших банків приходилося 63% сукупних активів банків, у Німеччині – 31,2%, у Великобританії – 32,6% [21]. Якщо в Японії в 1999 р. нараховувалося 17 банків, то до 2025 р. їх число може скоротитися – до двох [22].

В даний час між найбільшими банками окремих країн ЄС спостерігається тверда конкурентна боротьба. Саме структурна перебудова на рівні найбільших банків зараз визначає специфіку перебудови всього банківського сектора Європи. Експерти вважають, що переможцями з цієї "боротьби гігантів" вийдуть порівняно невеликі групи панєвропейського типу, що поєднують 10 і менш учасників. Однак не всі учасники таких груп будуть європейцями [23]. Це цілком збігається з тим, що робиться на автомобільному ринку Європи.

Головними факторами злиттів європейських банків в останні роки були:

1. Швидкий ріст витрат на нову технологію (економія на масштабі).
2. Введення з початку 1999 р. у 11 країнах ЄС єдиної валюти євро.
3. Скорочення особистої участі держави у фінансовій діяльності.
4. Посилення конкуренції з боку небанківських установ.

5. Розширення спектра діяльності банку за рахунок надання клієнтам нових типів послуг.

6. Розвиток віртуальних банків, які використовують Інтернет.

Відзначимо, що в порівнянні з 1990 р. чисельність банків і інших кредитних установ у ЄС скоротилася на 20% і склала 9285 [24].

Об'єднання ринків європейських країн на основі євро спочатку створило всім діючим суб'єктам, у тому числі і банкам, додаткові можливості для економії на масштабі виробництва. Однак одночасно безпрецедентного рівня досягла і конкуренція між компаніями, що повинна привести до підбору найбільше ефективно працюючих кредитно-фінансових посередників і істотного скорочення числа конкурентів [23]. Серед можливих ефектів злиттів банків виділяють дві форми економії на масштабі – "економія витрат" (cost economies) і "економія доходів" (revenue economies). "Економія витрат" виникає в продавця завдяки можливості використовувати передові або удосконалити наявні технології, а "економія доходів" виникає в покупця у випадку, коли його витрати на придбання різноманітних фінансових продуктів і послуг в одного продавця (включаючи витрати на пошук, інформацію, моніторинг, укладання контракту і т.д.) нижче відповідних витрат при придбанні тих же продуктів і послуг у декількох продавців. Споживач, таким чином, заощаджує свої засоби, зберігаючи частину своїх доходів [23].

Надмірна концентрація виробництва і капіталів на насичених ринках висуває задачу підтримки конкурентних умов і введення антимонопольного законодавства. Розглянемо тепер питання підтримки багатобічної конкуренції й антимонопольне законодавство. У світі ця проблема почала вирішуватися на початку 80-х років ХХ ст., коли в 1980 р. Генеральною асамблеєю ООН був прийнятий "Комплекс принципів і правил ООН у сфері конкуренції", що рекомендував усім країнам приймати ефективне законодавство в сфері конкуренції. До основних принципів вищевказаного документа відноситься заборона на створення картелів, що приймають угоди по встановленню цін, включаючи ціни на експортні й імпорتنі товари, а також угоди по розподілу (розділу) ринків або споживачів (покупців) [25].

Відповіддю на цей документ ООН була розробка (з боку ЮНКТАД) "Типового закону з питань конкуренції" у 1981 р. При цьому передбачалося, що він буде мати розходження в залежності від рівня розвиненості країн.

Країнам, у тому числі що розвиваються, визначені цілі сектори (сільське господарство, добувна промисловість), які регулюються національними правилами конкуренції. В Україні це: Закон України "Про захист економічної конкуренції". Він істотно розвиває положення попереднього Закону України "Про обмеження монополізму і недопущення несумлінної конкуренції в підприємницькій діяльності". У ньому уперше визначені кількісні формалізовані процедури, що дозволяють контролювати антиконкурентні угоди (рис. 1) [26].

Таким чином, у статті розглянуто поняття кооперації і виділено ті трактування, які найкраще відповідають парадигмі популяційної динаміки і розроблювальної нами на її основі концепції конкурентно-коопераційних взаємодій у соціально-економічних системах [27]. На цей час накопичено значно менший обсяг знань, присвячений поняттю кооперації, у порівнянні з поняттям конкуренції [28]. Справа в тім, що в основі досліджень ринкових процесів традиційно лежав процес конкуренції. Ця ситуація істотно не змінювалася в останні чверть століття. Для обґрунтування вищевказаного твердження ми провели інформаційно-наукометричний експеримент у базі даних МАГАТЕ "INIS", що містить більш 2 млн. рефератів робіт з еколого-енергетичної і еколого-економічної проблематики, який показав перевагу робіт з моделювання конкурентних взаємодій в економіці в порівнянні з аналогічними роботами по кооперації в співвідношенні 3:1.

Список використаної літератури

1. Малыхин В.И. Математическое моделирование экономики. – М.: УРАО, 1998. – 160 с.
2. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
3. Хакен Г. Синергетика. – М.: Мир, 1980. – 404 с.

4. Хакен Г. Синергетика. Иерархия неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. – М.: Мир, 1985. – 419 с.
5. Гленсдорф П., Пригожин И. Термодинамическая теория структуры, устойчивости и флуктуации. – М.: Мир, 1973. – 280 с.
6. Николис Г., Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах от диссепативных структур к упорядоченности через флуктуации. – М.: Мир, 1979. – 512 с.
7. Николис Г., Пригожин И. Познание сложного: Введение. – М.: Мир, 1990. – 342 с.
8. Пригожин И. Введение в темодинамику необратимых процессов. – М.: Издательство иностранной литературы, 1960. – 127 с.
9. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. – М.: Прогресс, 1986. – 431 с.
10. Богданов А.А. Тектология. Всеобщая организационная наука. – М.: Экономика, 1989. – 303 с.
11. Евстигнеева Л. Новая эпоха – новая наука (о книге "Экономическая социодинамика") // Вопросы экономики. – М., 2001. – № 4. – С. 148-153.
12. Евстигнеева Л., Евстигнеев Р. От стандартной экономической теории к экономической синергетике // Вопросы экономики. – М., 2001. – № 10. – С. 24-39.
13. Занг В.Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории. – М.: Мир, 1999. – 336 с.
14. Мочерный С. Синергетический подход в экономическом исследовании // Экономика Украины. – К., 2001. – № 5. – С. 44-51.
15. Чистилин Д. К вопросу теории общественного развития аспект самоорганизации // Економіка України. – К., 2002. – № 2. – С. 43-49; № 3. – С. 52-58.
16. Иванов Ю. Слияния, разделения и поглощения компаний // Бизнес академия. – М., 2001. – № 9. – С. 51-56.
17. Financial Times. – 1998. – 23 September. – P. 5.
18. Economist. – 1997. – 23 November. – P. 5-6.

19. Economist. – 1998. – 24 May. – P. 8.
20. Lepreux J.-L. Quelles incidences sur la notation? // Banque mag. – P., 1999. – № 601. – P. 48-50.
21. Cassis Y. Fellow V. Les banques europeennes au XXe sciecle: Le grand balancier // Banque mag. – P., 2000. – № 610. – P. 14-16.
22. Coupe B., Pleyers M. 2025: La banque citoyenne // Banque mag. – P., 2000. – № 610. – P. 32-35.
23. Wallerstein J. The politic of the world-economy. – Paris: Maison de Sci. de l’Homme, 1984. – 295 p.
24. Gondolfo G. Economic Dynamics.– Berlin: Springer-Verlag. – 1997. – 599 p.
25. Брюсік Ф. Аксіоми конкуренції // Вісник Антимонопольного Комітету України. Конкуренція. – К., 2002. – № 1. – С. 50-53.
26. Талах В. Комітет встановлює сферу свободи // Вісник Антимонопольного Комітету України. Конкуренція. – К., 2002. – № 1. – С. 19-24.
27. Журавка А.В. Экономические концепции конкуренции и кооперации // Вестник ХНУ им. В. Н. Каразина. – Х., 2002. – № 502. – С. 169-176.
28. Журавка А.В., Московкин В.М., Шепелев А.Г., Пантеенко Л.В. Наукометрический анализ эколога-экономических публикаций по конкурентно-кооперационной проблематике, представленных в базе данных МАГАТЭ "INIS" // Проблемы науки. – К., 2002. – № 4. – С. 33-36.
29. Журавка А.В., Московкін В.М., Океме Елеоджо Сутність процесів конкуренції у соціально-економічних системах.

**ЖУРАВКА А. В., МОСКОВКИН В. М., ОКЕМЕ ЕЛЕОДЖО.
СУЩНОСТЬ ПРОЦЕССОВ КООПЕРАЦИИ В СОЦИАЛЬНО-
ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ**

В статье рассмотрены понятия кооперации и выделены те трактовки, которые наилучшим образом соответствуют парадигме популяционной динамики и разработанной нами на ее основе концепции конкурентно-

кооперационных взаимодействий в социально-экономических системах. К настоящему времени накоплен значительно меньший объем знаний, посвященный понятию кооперации, по сравнению с понятием конкуренция. Эта ситуация существенно не изменялась в последнюю четверть века. Для обоснования вышеуказанного утверждения проведен информационно-научометрический эксперимент в базе данных МАГАТЭ "INIS", показал преобладание работ по моделированию конкурентных взаимодействий в экономике по сравнению с аналогичными работами по кооперации в соотношении 3:1.

Ключевые слова: кооперация, современная постнеокласическая синергетическая парадигма, парадигмы популяционной динамики, концепции конкурентно-кооперационных взаимодействий в социально-экономических системах.

**ZHURAVKA A. V., MOSKOVKIN V. M., OKEME ELEODZHO.
ESSENCE OF COOPERATION IN SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS**

The article provides an overview of the notion of cooperatin in economic theory and highlights the interpretations which suit the paradigm of population dynamics and the concept of competitive-cooperative interactions in socioeconomic systems which we have developed on its basis in the best possible way. As of today, a substantially smaller amount of knowledge concerning the notion of cooperation has been accumulated comparing to the notion of competition. During the last quarter of century this situation has not changed noticeably. To substantiate the aforementioned assertion we conducted a scientometric experiment in the IAEA database INIS, which revealed the dominance of works involving modeling of competitive interactions in economics comparing to the similar works on cooperation by the ratio of 3:1.

Keywords: cooperation, morden postneoclassical sinergetical paradigm, the paradigms of population dynamics, the conceptions of competition-cooperational interactions in social-economical systems.